

Turkish Studies

Volume 13/2, Winter 2018, p. 491-515

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13109>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Şubat 2018

✓ Accepted/Kabul: Mart 2018

✍ Referees/Hakemler: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN –
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU

This article was checked by iThenticate.

BİR NEBEVÎ GELENEK OLARAK MÜNACÂT VE EBU'L-HASAN HARAKÂNÎ'NİN YENİ BULUNAN BİR MÜNACÂTİ

Alparslan KARTAL*

ÖZET

İnsanlığın serüveni ile peygamberler tarihi arasında yakın bir ilişki vardır. Peygamberler vahyin insanlara ulaştırılması ve dünyada tatbik usulünün talimi ile görevlendirilmişlerdir. Peygamberlerin şeriatları bazı konularda farklılaşsa da tevhid, nübüvvet, adalet vb. konularda ortak unsurlar içermektedir. İnsanlığın farklı dönemlerinde Allah'ın dininin değişmeyen temel nitelikleri mevcuttur. Peygamberlerin de müşterek olarak uyguladıkları sünnetler vardır. Hz. Peygamber de bunların bir kısmını belirtmiş ve tasdik etmiştir.

İnsanoğlu acizdir ve hata işlemeye müsaittir. Kulluğun özü olan dua, aciz ve fakir olan insanın kudreti sonsuz olan Rabbine sığınması ve hatalarının affı için iltica etmesidir. Münacâtlar ise, duanın daha geniş kapsamlı bir çeşididir. Genellikle Allah'ın çeşitli sıfatlarla methedilmesi ile başlayan münacâtlar, hata ve günahların itirafı buna mukabil Allah'ın rahmetinin genişliğinin ilanı ile devam etmekte ve neticede dua ile bitmektedir. Sıralama bazen değişmektedir. Peygamberler münacâtın en güzel örneklerini vermişler ve ümmetlerine de tavsiyede bulunmuşlardır. Âyet ve hadislerde peygamberlerin münacâtlarına yer verilmiştir. Münacâta bulunmak, bu yönüyle tüm peygamberlerin uygulayageldiği müşterek bir sünnettir.

Nebevî geleneğin bir devamı olarak Hz. Peygamber ve ümmeti de münacâta bulunmuştur. Hadis kaynaklarında özellikle gece namazına kalktığına Hz. Peygamber'in samimi bir dille yapmış olduğu münacâtları dikkat çekmektedir. Sahâbilere tavsiye niteliğinde rivayet edilen münacâtlara da rastlanılmaktadır. Hz. Peygamber'den sonraki dönemde de münacât geleneği devam etmiş; zamanla edebî bir türe dönüşmüştür. Arap, Fars ve Türk İslam Edebiyatlarında münacât önemli bir yer edinmiştir.

Hz. Peygamber'in sünnetini tasavvuf düşüncesinin temeli olarak gören büyük sufi Ebu'l-Hasan Harakânî'niye atfedilen bazı münacâtlar vardır. Bu çalışmada, Hacı Bayram-ı Velî'nin de atıfta bulunduğu ve

* Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD, El-mek: kartalalparslan@hotmail.com

Harakânî'ye ait olduğunu belirttiği bir münacâta yer verilecektir. Nebvî geleneğin bir devamı olarak bu münacâtın tahlili de yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, ortak sünnet, münacât, Ebu'l-Hasan Harakânî, nebevî gelenek.

INVOCATIONS (MUNACÂT), AS A PROPHET'S TRADITION AND THE ABU'L-HASAN KHARAKANI'S NEW REVELANT INVOCATION (MUNACÂT)

ABSTRACT

There is a close relationship between man's adventure and the history of the prophets. The Prophets were charged with delivering the revelation to the people and applying it to the world. Although the sharia of the prophets differ in some respects, they contain common elements such as tawhid, prophecy, justice. There are unchanging essential qualities of God's religion in different periods of mankind. Prophets also have common practices (sunnah). The Prophet Mohammad has stated and affirmed some of them.

Mankind is helpless and error-prone. The prayer, the essence of the soul, is the refuge of the incurable and the poor, the refuge of the Lord, whose infinite might, and his faults for forgiveness. The *münacât* (invocation) are a broader type of prayer. Generally, the confessions of mistakes and sins that begin with the manifestation of Allah in various adjectives continue with the declaration of the widening of the mercy of Allah, and eventually end with prayer. The order changes sometimes. The prophets gave the best examples of the invocations, and they have also been favored by believers. The invocations (münacât) of the prophets were included in verses and hadiths. It is common practice/sunnah that all prophets practice in this direction.

As a continuation of the tradition of the prophets, The Prophet Mohammad and those who followed him begged Allah. In hadith sources, especially in his night prayers, The Prophet Mohammad 's sincere emotions in his invocations (münacât) attract attention. There are invocations that he has recommended to believers. After the Prophet Mohammad, the tradition of invocations (munacât) continued; over time it has transformed into a literary genre. Invocations (munacât) have an important place in the Arabic, Persian and Turkish Islamic Literatures.

There are some invocations (münacât) attributed to the great sufi Abu'l-Hasan Harakani, who saw the Sunnah of the Prophet Muhammad as the basis of his Sufi thought. In this work, a (münacât) by Hacı Bayram-i Veli in Lemeât-ı Kudsi will be given. This münacât belongs to Harakânî and has never been involved in any source before. This münacât, which is a continuation of the tradition of the Prophet, will also be analyzed.

STRUCTURED ABSTRACT

Mankind is helpless and needy. The prayer, the essence of the soul, is the refuge of Allah. The prayer, the essence of the soul, is the refuge of the incurable and the poor, the refuge of the Lord, whose infinite might, and his faults for forgiveness. The prayer is that the poultry should seek refuge in Allah because of their mistakes. On the other hand, the *munacâts* (invocations, precatons) are a broader type of prayer. *Munacâts* usually begin with the manifestation of Allah in various adjectives. It continues with the confession of mistakes and sins and the remembrance of the great mercy of Allah. Eventually it ends with prayer. The order changes sometimes.

There are unchanging essential qualities of God's religion in different periods of mankind. The prophets also have circumcision, which they apply jointly. The Prophet Muhammad has shown some of these common circumcisions (sunnah) and affirmed them. The prophets gave the most beautiful examples of the *munacâts*, and they were in favor of their ummah. In the verses and hadiths, prayers of the prophets were given. *Munacâts* is a common circumcision (sunnah) in which all the prophets practice.

As a continuation of the tradition of prophethood, the Prophet Muhammad and his ummah begged Allah. The *munacâts* that the Prophet Muhammad made sincerely, particularly when he was attending the night prayer, are noted in the sources of the hadith. There are also *munacâts* about the Prophet Muhammad's advice to those who believe in him. After the Prophet Muhammad, the tradition of *munacât* continued; over time it has transformed into a literary genre. *Munacâts* have an important place in Arabic, Persian and Turkish Islamic Literatures.

There are some monuments attributed to the great sufi Abu'l-Hasan Kharakani, who saw the Sunnah of the Prophet Muhammad as the basis of his sufism thought. In this study, there will be a *munacât* in which Hacı Bayram-i Veli stated that he belonged to Kharakâni. It is important that this *munacât*, which has not been mentioned in any source before, has got literature. It also constitutes a concrete example of Kharakani's influence on the subsequent sufi.

Munacât is that an infinite needing asylum seeker of an infinite Creator with mighty power for all things, praising Him, asking forgiveness and forgiveness from Him by confessing his faults and sins. *Munacât* is a common circumcision that begins with the first prophet Adam and is made by all the prophets. One of the issues of "Sunnah-i mürselin (common practices of the prophets)" in the language of the hadiths begs Allah (*munacât*). The relationship between the servant and the Creator does not change, though the Shari'ats (the rules of religions of prophets) change. Poetry is a manifestation of the need of the worlds of the peoples to speak to the Lord and present himself. In the verses of the Qur'an there are examples of *munacât* that many prophets say are melancholic and sincere.

The sources of the hadiths include the prayers of the prophets that made in different times and environments. But there are nuances between *munacâts* and prayers. *Munacât* generally include prayer, but they also include elements such as the confession of poverty and imperfection, praising God and referring to verses of the Qur'an. In

munacâts, first person singular forms are usually used instead of third person singular forms in the appeal between servant and God. Although not mentioned in the Qur'an, there are *munacâts* of prophets mentioned in the hadiths. These informed *munacâts* must have been reported to the Prophet Muhammad through a revelation outside the Qur'an (*vahy-i gayri metluv*).

There is another remark in the narrations about the *munacâts* in the hadith books. According to the narrations about other prophets, their *munacâts* are generally in the form of mutual re-gratification between God and his messengers. Especially in the *munacâts* of the Prophet Moses, which is described as "kelimullah (speaking with God)", this point is at the forefront. However, in Rasulullah's *munacâts* in reliable hadith sources, such a mutual talk was not found. As far as the narratives are concerned, those who believe in the Prophet Muhammad (sahabe) have not been dismayed to speak such a mutual word. The Prophet has not mentioned such a thing.

The *munacâts* of the Prophet Muhammad are narrated in hadith sources. When the narratives are examined, two types of *munacâts* are encountered. The first one was transmitted by the prophet, when he was mostly in the night prayer, or when he was in the rough, in a melancholic style. The second one is the *munacâts* that the Prophet Muhammad taught to some of the followers.

The tradition of *munacât*, as the common Sunnah of the prophets, was continued in the period after the Prophet Muhammad. The *munacâts*, which is attributed to Abu Bakr, Omar and Ali, is the continuation of the tradition of the prophets. In the later periods of Arabic literature, there are also examples of *munacât* species. With the conquest of Iranian geography by Muslims, examples of the first *munacâts* in post-Islamic Persian literature began to be given.

It is known that some *munacâts* attributed to the great sufi Abu'l-Hasan Kharakani, who were born in Iran and who lived in the four and five centuries after hijra (emigration of muslims in 622), settled in Kars in order to convey Islamic religion and had a great role in the Islamization of Anatolia. *Nûru'l-Ulûm*, which was formed by bringing the words together later on, and *Munacât*, which is also attributed to him, include some *munacâts* of Kharakani. In these *munacâts*, there is mutual agreement with Allah. Kharakani has a new *munacât* which is found apart from these *munacâts* which have sincere expressions in the position of closeness with Allah. In the work *Lemaât-ı Kudsi*, which is determined to be a description of *Lemaât* of Fahrettin Irakî, which is related to Hacı Bayram-i Velî, there is also a *munacât* which is said to belong to Harakâni. It is likely that this *munacât* belongs to Kharakani. Because there is a harmony with the words that belong to him in terms of language and sense. Kharakani, who accepted the idea of conforming to the sunnah as a reference to his sufism thought, read *munacât* as a common sunnah of the tradition of the prophets and recommended it to followers.

In his *munacât* Kharakani, expressing the dimensions of the absolute fate of Allah in a striking language, says that those who rebel with the obedient servants also can not stay out of the absolute destiny of Allah. However, the fact that the plover is in rebellion will constitute evidence against him on the account day. The *munacât* is terminated by

expressing that Allah is the absolute ruler and can not be questioned in any way. The praise of God, the manifestation of the helplessness in the face of absolute power, the reference to the verses, and the fact that it is a sincere appeal to God reveals that these words of Kharakani can be regarded as *mûnacât*. This will be a new contribution to the Kharakani literature.

Keywords: Hadith, common sunnah, mûnacât (invocations), Abu'l-Hasan Kharakani, the tradition of the prophets.

Giriş

Zayıf ve çok şeye muhtaç olarak yaratılan insanoğlunun acziyetini ilan ile her şeye gücü yeten, yerlerin ve göklerin hazineleri yanında olan bir ilâha iltica etmesi fitrî bir durumdur. Maddî açıdan ihtiyaçları olduğu gibi manevî yönden de talepleri olan insanın bunları karşılayacak yegane kudret sahibi olan Allah'a yönelmesi gerekir. İlk insan ve peygamber Hz. Âdem'den (a.s) itibaren tüm peygamberler, kulun aciz ve fakir, alemlerin Rabbi'nin ise Kadir-i Mutlak olduğunu vurgulamıştır.

Kul bu acziyetini dua ile bir güce dönüştürür. Çünkü dua ile kudreti sonsuz bir ilahın inayetine ve lûtfuna mazhar olur. İçinde bulunduğu sıkıntılı durumu kudreti sonsuz olan Allah'a iletmekle manen huzura kavuşur. (Uysal, 2006: 50) Bu yönüyle dua müminin en önemli silahıdır. Dua kulluğun da özünü teşkil etmektedir. Mûnacât ise duanın edebî bir türe dönüşmüş halidir.

1. Bir Edebi Tür Olarak Mûnacât

"Fısıldama, kulağa söyleme, yalvarma, açılma, sırrını açma" gibi lûgat anlamları bulunan mûnacât, "necv" (n-c-v) kökünden türemiştir. (Mutçalı, 1995: 867) İstilahî olarak Allah'a yakarış, tazarru manası ihtiva eden bir edebî tür manasına gelir. Çoğunlukla manzum olarak yazılsa da nesir halinde söylenen mûnacatlara da rastlanılmaktadır. Eşanamlı olarak tazarru-nâme ve yakarış kelimeleri de bu tür yerine kullanılan kelimelerdendir. (Kurnaz, 1992: 1)Tazarrunâmenin daha çok nesir şeklinde yazılan mûnacâtlara verilen bir isim olduğu da öne sürülmektedir. (Canım, 2012: 168)

Galat-ı meşhur kabilinden Divan Edebiyatı'nda kasidenin bir alt türü olarak bilinen mûnacât, mesnevi, gazel, terakib-i bend, muhammes, rubaî, kıta, serbest şiir vb. çok farklı edebî türlerde de yazıla gelmiştir. (Dilçin, 1999: 251) Bu yanlış algının oluşmasında mevcut mûnacâtların önemli bir kısmının aruz vezni ile ve kaside türünde yazılmış olması etkilidir. Kaside nazım şekliyle kaleme alınan mûnacâtlarda fahriyye, tegazzül ve nesib gibi kısımlar genelde bulunmaz. Bunların yerine Allah'ın sıfatlarından ve bunların kainâtındaki tecellilerinden bahsedilir. Ayrıca peygamberlerin örnek hayatlarına ve mucizelerine vurgu yapılır. (Canım, 2012: 169)

"Mûnacat"lar, *tevhid*lerle benzerlik göstermesine rağmen aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. (Yıldız, 2012: 104)Mûnacâtla yakın anlamda kullanılan ve edebî bir tür olan *tevhid*lerde Allah'ın tek gerçek varlık olduğu, eşinin ve benzerinin olmadığı, yaratmada ortağının bulunmadığı, O'nun isim ve sıfatlarına vurgu yapılarak ortaya konulur. Mûnacâtlarda ise asıl vurgu noktaları, Allah'ın azameti karşısında kulun acziyetinin ilanı ve her şeye kâdir olan Allah'a iltica ve yakarıştır. (Levend, 2016: II/397)

Mûnacâtlarda kulun acziyetinin ve fakrının itirafı, buna mukabil Allah'ın kudretinin ve zenginliğinin ilanı konu edinir. Genellikle ilk bölümlerde Allah çeşitli sıfatlarıyla övüldükten sonra ubudiyetteki eksiklikler ve kusurlar dile getirilir. Âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerden iktibaslar yoluyla Allah'ın rahmeti, bağışlaması ve merhameti ön plana çıkarılır. Bu âyet ve hadisler delil gösterilerek Allah'ın kullarına karşı merhametle muamele edeceği ümit edilir. Mûnacâtlarda

methetme, tazarru ve yakarıyla beraber Yaratıcı'ya dua da edilir. Mûnacâtların baş tarafları genelde tevhid türü olarak kabul edilebilir. Daha sonra ise dua ve yakarışı ifade eden mûnacât kısmı gelir. Tevhid ile mûnacât arasında böyle ince bir fark olduğu söylenebilir.

Mûnacâtlar müstakil bir eser olarak tertip edilebileceği gibi farklı edebî türdeki eserlerin başlarına veya herhangi bir kısmına dercedilebilmektedir. Örneğin mesnevilerde ekseriyetle doğrudan doğruya konuya girilmemektedir. Başta tevhid ve mûnacâta yer verilmekte, daha sonra Hz. Peygamber'i öven bir na't zikredilmektedir. (Levend, 2008: 103) Daha sonra mesnevîde farklı konular işlenmektedir.

Mûnacâtların başlangıçlarında *Îlâhî! İlâhâ! Ey Hüdâ! Hüdâyâ! Ya Rab!* gibi nidalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Çalab'ım, Padişahım, Mevlâm, Sultânım, İlâhım, Allah'ım, Sübhan'ım, Tanrım, Rabbim gibi kelimeler de kullanılagelen hitap sözcüklerindendir. (Erşahin, 2012: 115) Bu ifadeler bazen de rediflerde de yer verilmektedir. (Akkuş, 2007: 174)

Abdurrahman Güzel'e göre mûnacâtlar sadece Allah'a yalvarmak ve iştiyak duygularını ilan etmek için değil, bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v) için de yazılırlar. Bu durumda na'tlarla Hz. Peygamber'e yönelik mûnacâtlar arasında bir muhteva farkının olduğu dile getirilmelidir. (Güzel, 1989: 292)

2. Nebvî Gelenekte ve Hadis/Sünnette Mûnacât

İlk insan Hz. Âdem (a.s) aynı zamanda ilk peygamber olduğu için Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar geçen insanlık tarihini bir yönüyle peygamberler tarihi olarak da görmek mümkündür. Allah'ın göndermiş olduğu elçilerle ilgili en sahih bilgiler de şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Âyetler incelendiğinde ilk peygamber Hz. Âdem'in (a.s) Allah'ın bir nehyine uymaması sonucunda yaşadığı pişmanlığı ve tevbesini ifade eden insanlık tarihinin ilk mûnacâtı dikkat çekmektedir. Diğer peygamberlerin de benzer şekillerde tazarrularından örneklerle yer verilmiştir. Nebvî gelenekte mûnacâtın geniş bir yerinin olduğu söylenebilir. Bir edebî tür olarak mûnacât çok kadîm bir kavram olmasa da kulun acziyetini ilanı, Rabbini methetmesi ve O'nun affını talep etmesi anlamında ilk insan ve ilk peygamberle başlayan bir geçmişi olduğu bir gerçektir.

Tüm peygamberlerin tebliğde ortak olarak vurguladıkları unsurlar vardır: Tevhid, nübüvvet, adalet, ibadet vb. *Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka ilah yoktur, sadece Bana ibadet edin! Diye vahyettik.* (Enbiya, 21/25) ayeti tüm peygamberlerin tevhid ve ubudiyet hususunu ümmetlerine tebliğ ettiklerine işaret etmektedir. Meryem Suresi'nde on peygamberin ismi anıldıktan sonra bunlardan sonra gelen ümmetlerin namaz kılmadıkları ve azgınlıklarının cezalandırılacağı vurgulanmaktadır. Bu âyetler, namaz ibadetinin tüm ümmetler için emredildiği şeklinde yorumlanabilir.

İşte bunlar, Allah'ın kendilerine ltuflarda bulunduğu, Âdem'in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil'in (Ya'kûb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerden olup, kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak ve secde ederek yere kapanırlar. Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsânî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır. (Meryem, 19/58-59)

Bakara Sûresi'nde de oruç ibadetinin önceki ümmetlerde var olduğu bildirilmektedir:

Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. (Bakara, 2/183)

Tüm peygamberlerin ortak olarak sahip olduğu özelliklerin var olduğu kabul edilir. Tebliğ, ismet, emanet, fetanet, sıdk gibi sıfatların her peygamberde bulunduğu genel bir kabuldür. (Harputî,

2000: 234-5) Bunların dışında da bazı ortak hususiyetlerin varlığı öne sürülebilir. Hz. Peygamber'in hadislerinde bu konuya deliller gösterilebilir:

“Benden önceki nebilere göre benim durumum, bir bina yapıp onu süsleyen ve güzelleştiren adamın durumu gibidir. Ancak onun köşelerinden birinde, bir kerpiç (taş ve tuğla) yeri hariç; (o buraya tuğlasını koymamıştı). İnsanlardan binaya uğrayan herkes ona bakmaya, beğenmeye ve şöyle demeye başladılar: ‘Keşke şu boşluğu dolduracak kerpiç de konulsa. İşte o kerpiç benim. Ve ben nebilerin sonuncusuyum.’” (Buhârî, h. 1422: IV/186)

“İnsanların peygamberlerden öğrendikleri sözlerden biri de utanmadıktan sonra dilediğini yap! sözüdür.” (Buhârî, h. 1422: IV/177)

“Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun. (Soruldu) Siz de mi Ya Rasûlellah? Dedi ki: Evet” (Mâlik b. Enes, 2004: V/1414)

“ Biz (peygamberler) miras bırakmayız, bıraktığımız ancak sadakadır.” (Buhârî, h. 1420: V/20)

Peygamberlerin genel olarak yapageldiği Rasûlullah'ın da tasvip ettiği bazı adetler/sünnetler vardır. “Dört şey vardır ki bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir; Hayâ etmek, koku sürünmek, misvak kullanmak ve nikâhlanmak.” (Tirmîzî, II/382.)¹

Bu ve benzeri hadislerden bütün peygamberlere veya ekseriyetine ait ortak sünnetlerin varlığı sonucuna gidilebilir. Nebevî geleneğe cârî olan ve peygamberlerin tatbik ettikleri adetlere de bu anlamda “süneni'l-mürselîn” denilebilir. Bu anlamda sünnet, “Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri tanımına aşarak” daha geniş bir anlama ulaşmaktadır. Mevlâna Celaleddin-i Rûmî de zaman zaman sünneti bu anlamda kullanmıştır:

“Sünnet bir yoldur ki, Tanrı hepsine esenlik versin, peygamberler, o yoldan yürümüş, o yolu ayakları ile çiğneyip açmışlardır.” (Mevlana, 2015: V/127)

Mûnacâtta bulunmak da nebevî geleneğin bir sünneti olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk peygamberden son peygambere kadar tüm elçiler Allah'a yakarış ve tazarruda bulunmuşlar ve ümmetlerini de bu konuda teşvik etmişlerdir. Peygamberlerin tamamının uyguladığı bu sünnet Hz. Peygamber'den sonra ümmeti tarafından devam ettirilmiştir. Zamanla mûnacât edebî bir tür haline gelmiştir. Âyet ve hadislerde peygamberlerin mûnacatlarına dair örnekler mevcuttur. Günümüzdeki mûnacât edebiyatının temellerini görmek açısından âyet ve hadislerde zikredilen bazı mûnacât örneklerinin ortaya konulması faydalı olacaktır. Ancak makale formatının sınırlılığı nedeniyle bunların bir kısmına yer verilecektir.

2.1 Âyetlerde Mûnacât Örnekleri

Bir edebî tür olarak mûnacât insanlık tarihinde göreceli olarak yeni bir kavram olsa da ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s) ile birlikte insanoğlu mûnacâtta bulunmuştur. Aslında tüm peygamberler Allah'a yakarış anlamında mûnacâtta bulunmuşlar ve ümmetlerini bu konuda teşvik etmişlerdir. Onlara mûnacâtın usulünü ve adâbını talim etmişlerdir. Mûnacât bu anlamda tüm peygamberlerin ortak sünnetlerindendir. Özellikle Hz. Mûsâ'nın (a.s) “Kelîmullah” olarak tavsif edilmesine sebep olan birçok mûnacâtı vardır. Bu mûnacâtların bir kısmı “Mûnacât-ı Mûsâ b. İmrân” adıyla kitaplaştırılmıştır. (Nûr-u Osmaniye Küt., 4897/1)

Hz. Âdem (a.s) yeryüzüne indirildiğinde yaptığından pişman olmuş ve Rabbi'ne ilticâ ederek bağışlanma dilemiştir. İnsanlık tarihinin en eski mûnacâtı budur. A'raf Suresi'ndeki mezkûr mûnacât şu şekildedir:

¹ Bu hadisin İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde geçen diğer bir tarikinde diğer üç sünnet aynı olmakla beraber “nikah” yerine “kına yakmak” sünneti zikredilmiştir. (İbn Ebî Şeybe, h. 1409: I/156)

2.2 Hadislerde Peygamber Mûnacâtları

Hadis kaynaklarında peygamberlerin mûnacâtlarıyla ilgili birçok rivayete yer verilmiştir. İlk peygamber Hz. Âdem'den (a.s) son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar birçok mûnacât-ı enbiyâ rivayet olunmuştur. Bu başlık altında bazı örnekler ortaya konulacaktır.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " يدعى نوح يوم القيامة، فيقول: لبيك وسعديك يا رب، فيقول: هل بلغت؟ فيقول: نعم، فيقال لأمته: هل بلغتكم؟ فيقولون: ما أئانا من نذير، فيقول: من يشهد لك؟ فيقول: محمد وأمته، فتشهدون أنه قد بلغ: {ويكون الرسول عليكم شهيدا} [البقرة: 143] فذلك قوله جل ذكره: {وكذلك جعلناكم أمة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدا} [البقرة: 143]

“Kıyamet günü Nûh (Allahu Teâlâ tarafından) çağrılır. Bunun üzerine Nûh (a.s.):

“Emret Ey Rabbim, emrine amâdeyim” diye cevap verir. Yüce Allah:

“Tebliğ ettin mi?” diye sorar. Nûh:

“Evet” der. Ümmetine:

“Sizlere tebliğ etti mi?” diye sorar. Ümmeti de:

“Bize hiçbir uyarıcı gelmedi” derler. Allah da bunun üzerine Nûh’a:

“Senin için kim şahitlik eder?” der. Nûh da:

“Muhammed ve ümmeti” der. Sizler de onun tebliğ ettiğine şahitlik etmektesiniz, Peygamber de sizlere şahitlik etmektedir. Bu durum, Yüce Allah’ın şu ayetinde bildirilmektedir:

“İşte böylece, insanlara şahitlik edesiniz ve Peygamber de sizlere şahitlik etsin diye sizleri orta yollu bir ümmet kıldık.” (Bakara: 2/143).

Bu rivayette de Hz. Nûh’un (a.s) bir mûnacâtını, Hz. Peygamber (s.a.v) bize aktarmaktadır. Ey Rabbim! Diyerek hitapta bulunan Hz. Nûh, O’nun emirlerine amâde olduğunu ifade etmektedir. Karşılıklı konuşma şeklinde verilen bu mûnacât Hz. Peygamber ve ümmetinin üstünlüğü de dikkat çekmektedir.

Buhârî’nin *Sahihi*’nde geçen başka bir rivayette Hz. İbrahim’in Allah (c.c) ile bir mûkalemesine yer verilmektedir. Bu mûnacâtta, Hz. İbrahim’in (a.s) hesap günü yaşanacak bir mûkalemede naz makamında Rabbi’nden bir isteğinden bahsedilmiştir. Babası küfür üzere ölmüş olduğu halde Rabbi’nin onu bağışlamasını talep etmiş. Ancak bu istek kabul edilmemiştir.

عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: " يلقى إبراهيم أباه آزر يوم القيامة، وعلى وجه آزر قفرة وغبرة، فيقول له إبراهيم: ألم أقل لك لا تعصي، فيقول أبوه: فاليوم لا أعصيك، فيقول إبراهيم: يا رب إنك وعدتني أن لا تخزيي يوم يبعثون، فأني خزي أخزي من أبي الأبعد؟ فيقول الله تعالى: " إني حرمت الجنة على الكافرين، ثم يقال: يا إبراهيم، ما تحت رجلحك؟ فينظر، فإذا هو بذبح ملتطخ، فيؤخذ بقوائمه فيلقى في النار

“İbrahim, kıyamet günü babası Azer’le karşılaşır. Azer’in yüzünde toz-duman vardır. İbrahim (babasının bu haline üzüldüğü için): “Ben sana; bana isyan etme!” demedim mi?” diye çıkarır. Babası: “Bugün artık sana isyan etmem” der.

Bunun üzerine İbrahim (as), “Ya Rabb! Kıyamet günü beni perişan etmeyeceğine dair söz vermiştin. Şimdi babamın rahmetten uzak kalmasından daha büyük bir perişanlık var mı?” diye Allah’a şekvada bulunur. Allah ise, “Muhakkak ki ben cenneti kâfirlere haram kıldım” diye cevap verir.

Sonra Hz. İbrahim’e “ayaklarının altına bakması” söylenir. Hz. İbrahim bakar ki orada pis kokan çamura bulaşmış bir Ayı görür. Derken, kol ve bacaklarından tutulup cehenneme atılır.” (Buhârî, h. 1422, IV/139)

Buhârî'nin *Sahîhi*'nde geçen başka bir sahih hadiste ise Hz. Eyyûb'un (a.s) bir münacâtına yer verilmiştir. Bu münacâtta da Hz. Eyyûb (a.s) Allah'ın kendisini zengin kıldığını itiraf ettikten sonra O'nun lûtfuna olan ihtiyacını rakîk bir ifadeyle belirtmiştir.

عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: «بينما أيوب يغتسل عريانا، خر عليه رجل جراد من ذهب، فجعل يحني في ثوبه، فناداه ربه يا أيوبألم أكن أغنيك عما ترى، قال بلى يا رب، ولكن لا غنى لي عن بركتك

“Bir gün Eyyûb peygamber çıplak yıkanırken, üzerine altın çekirgeler düşmeye başladı. Eyyûb da onları toplayıp elbisesine doldurdu.

Bunun üzerine Cenâb-ı Mevlâ:

- Eyyûb! Ben seni bu gördüklerine dönüp bakmayacak kadar zengin kılmadım mı? diye seslendi.

Eyyûb da:

- Evet, izzetine yemin ederim ki, beni çok zengin kıldın. Fakat ben senin lutfettiğin berekete doyamam, dedi.” (Buhârî, IV/151)

2.3 Hz. Peygamber'in Münacatları

Hadis kaynaklarında Rasulullah'a atfedilen birçok münacât vardır. Tamamına yer vermek mümkün olmadığından güvenilir hadis kaynaklarında geçen münacatlardan bazılarını yer verilecektir. Buhârî'nin *Sahîhi*'nde geçen kısa bir münacâtta kusurun itirafı, af merciinin ancak Allah oluşunun ilanı ve dua yer almaktadır:

اللهم إني ظلمت نفسي ظلما كثيرا، ولا يغفر الذنوب إلا أنت، فاغفر لي مغفرة من عندك، وارحمني إنك أنت الغفور الرحيم

“Allahım! Ben nefsimi çok zulmettim (çok günahlar işledim). Sen'den başka günahları bağışlayacak yoktur. Beni tarafından bir mağfiretle affet. Bana merhamet et zira Sen bağışlayıcısın.” (Buhârî, h. 1422: I/166)

Buhârî ve Ebû Dâvûd'un lafız farklılıkları ile rivayet ettiği bir münacât daha da kapsamlı bir nitelik arz etmektedir:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيَّامُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ أَنْتَ الْحَقُّ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أُنْبِتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاعْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَآخَرْتُ وَأَسْرَرْتُ وَأَعْلَنْتُ، أَنْتَ إِلَهِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

Allahım! Hamd sanadır. Sen, göklerin ve yerin nûrusun. Hamd sanadır. Sen; göklerin, yerin Hâkimisin. Hamd sanadır. Sen göklerin, yerin ve o ikisinde bulunanların Rabbisin. Sen Hak'sın. Sözün ve va'din haktır. Sana dönüş de haktır. Cennet ve Cehennem hak, kıyâmet saati de haktır.

Allahım! Sana teslim oldum, sana îmân ettim, sana tevekkül ettim ve sana döndüm. (Düşmanını) düşman edindim. Seni (onlarla) aramızda hakem kıldım.

Gizli ve açık, yaptığım ve yapacağım (günahlarımı) bağışla. Sen, benim Ma'budumsun. Senden başka ilah yoktur.” (Buhârî, h. 1422: II/48; Ebû Dâvûd, I/205)

Taberânî'nin rivayet ettiği bir münacât, Rasulullah'ın Taif günü müşrikler tarafından taşlandıktan sonra, hüznü bir halde yaptığı duadır. Başına gelen olayın tesiriyle çok hazin ifadelerle Rabbi'ne sığınan Rasulullah, öncelikle kuvvetinin azlığını, çaresizliğini dile getirmekte ve merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'a sığındığını ilan etmektedir. Daha sonra ne Taif'teki

yakınlarının ne de müşriklerin kendisine sahip çıkmadığını, bu durumda Allah'tan başka dayanacağı bir mercinin olmadığını ifade etmektedir.

Başına gelen bu taşlanma ve halk tarafından horlanma olayları eğer Allah'tan gelen bir ceza değil de bir imtihan ise hepsine katlanabileceğini dile getiren Rasulullah, Allah'ın rahmetinin bütün sıkıntıların acısını giderdiğini vurgulamaktadır.

Mûnacâtın son kısmında ise Rasulullah, Allah'ın gazabından korunmayı, rızasına ulaşmayı ve affına mazhar olmayı talep etmektedir. Bu dua, kulun acz ve fakrının ilanı, kusurların itirafı, yaratıcının methi ve duayı içermesi bakımından tam bir mûnacât özelliği taşımaktadır.

اللَّهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي، وَقِلَّةَ جِلِّي، وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ، أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، إِلَيَّ مَنْ تَكَلَّبِي؟! إِلَيَّ عَدُوٌّ يَنْجَهُنِّي! أَمْ إِلَيَّ قَرِيبٌ مَلَكْتُهُ أَمْرِي! إِنْ لَمْ تَكُنْ غَضَبًا عَلَيَّ فَلَا أَبَالِي، إِنْ عَافَيْتَكَ أَوْسَعُ لِي، أَعُوذُ بِكَ وَجْهَكَ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ، وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، أَنْ تُنْزِلَ بِي غَضَبَكَ، أَوْ تُجِلَّ عَلَيَّ سَخَطُكَ، لَكَ الْعُتْبَى حَتَّى تَرْضَى، وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ

"Allahım! Kuvvetimin zaafa uğradığını, çaresiz kaldığımı, halkın gözünde hor görüldüğümü ancak sana şikâyet ederim. Ey merhametlilerin en merhametlisi, sen merhametlilerin en merhametlisin. İlâhî, beni kiminle başbaşa bırakıyorsun? Huysuz ve yüz­süz bir düşmanın eline mi, hayâtımın dizginlerini eline verdiğim akrabamdan bir dosta mı?

Ya Rabb! Eğer bana karşı öfkeli değilsen, çektiğim belâ ve sıkıntılara hiç aldırmam, çünkü senin esirgeyciliğin bunları da göstermeyecek kadar geniştir.

Ya Rabb! Gazabına uğramaktan, rızadan mahrum kalmaktan, senin karanlıkları aydınlatan, dünya ve ahiret işlerini düzene sokan nuruna sığınırım. Sen razı oluncaya kadar affını diliyorum. Bütün kuvvet ve kudret ancak sendendir." (Taberânî, XIV/139)

Heysemî, bu rivayetin isnadındaki İbn İshak için "müdelles bir sika" hükmünü vermiş, isnadın geri kalan râvîlerinin ise sika olduğunu söylemiştir. (Heysemî, 1994: VI/35)

Seyyidu'l-İstiğfar yani İstiğfar dualarının en kıymetlisi olarak bilinen ve sahih hadis olarak hadis kaynaklarında rivayet edilen dua da kısa bir mûnacât örneğidir. Başlangıç kısmında Allah övülmekte daha sonra verdiği nimetler dile getirilmektedir. Allah'a karşı kulun hatalı olduğu vurgulandıktan sonra da af talep edilmektedir:

: اللهم أنت ربي لا إله إلا أنت، خلقتني وأنا عبدك، وأنا على عهدك ووعدك ما استطعت، أعوذ بك من شر ما صنعت، أبوء لك بنعمتك علي، وأبوء لك بذنبي فاغفر لي، فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت

"Allah'ım! Rabbim ancak Sen'sin. Sen'den başka ilah yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Sen'in kulunum ve gücümün yettiği kadar San'a verdiğim sözdeyim. Yaptıklarımın şerrinden San'a sığınıyorum. Üzerimdeki nimetlerini itiraf ediyorum. Günahımı da itiraf ediyorum. Günahlarımı bağışla. Şüphesiz günahları ancak bağışlayan Sen'sin" (Buhârî, h. 1422: VIII/67)

Torunu Hz. Hasan'ın (r.a), Rasulullah'ın geceleyin kalkıp kıldığı vitr namazlarında okuduğunu rivayet ettiği aşağıdaki dua da bir mûnacât niteliği taşımaktadır. Ancak bu duada önce dua cümleleri, sonra övgü ve kusurlardan tenzih etme ifadeleri vardır. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer alan bu rivayet hakkında Elbânî *sahih* hükmü vermiştir:

اللَّهُمَّ عَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّيْ فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَاهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَفِي شَرِّ مَا قَضَيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، سُبْحَانَكَ رَبَّنَا تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ»

"Allahım! Dünyada ve ahirette dertten azat eylediklerin içinde beni de azat eyle, Sevdiğin ve işlerini düzelttiklerin gibi beni de sev ve işlerimi düzene koy, hidayete erdirdiklerin gibi beni hidayete erdir, Kaderin şerrinden beni sen muhafaza eyle, bana ihsan ettiğin nimetleri bereketlendir.

Şüphesiz hükmedersin, sana hükmedilmez; sevdiğin kul kesinlikle zillate düşmez, Sen her türlü eksiklikten münezzezsın. Rabbimiz! İhsanının boldur; (her türlü noksanlıktan) yücesin.” (İbn Mâce, I/372)

Buhârî’nin *Sahih*’inde geçen bir başka münacâtında Hz. Peygamber (s.a.v), samimi bir dille Allah’a olan teslimiyetini ve inancını dile getirmektedir. Ayrıca bu duayı yapıp yatan kişinin gece ölürse, iman üzere öleceğini, ölmez de sabaha çıkarsa hayra kavuşacağını müjdelemektedir:

اللهم أسلمت نفسي إليك، وفوضت أمري إليك، وألجأت ظهري إليك، رهبة ورغبة إليك، لا ملجأ ولا منجأ منك إلا إليك، آمنت بكتابك الذي أنزلت، وبنيبك الذي أرسلت، فإن مت مت على الفطرة فاجعلن آخر ما تقول

“Allah’ım! Kendimi sana teslim ettim. İşimi sana havale ettim. (Rızânı) isteyerek, (azâbından) korkarak sırtımı sana dayadım, sana sığındım. Sana karşı yine senden başka sığınak yoktur. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere inandım..” (Buhârî, h. 1422: VIII/68)

Sahih bir hadiste Rasulullah’ın önce af dilediği, sonra Rabbi karşısındaki eksik hallerini itiraf ettiği sonra yeniden geçmiş ve gelecek hataları için mağfiret talep ettiği; sonuç kısmında O’nun her şeye gücü yeten bir Allah olduğunu ilan ettiği örnek bir münacâta yer verilmektedir:

رب اغفر لي خطيئتي وجهلي، وإسرافي في أمري كله، وما أنت أعلم به مني، اللهم اغفر لي خطاياي، وعمدي وجهلي وهزلي، وكل ذلك عندي، اللهم اغفر لي ما قدمت وما أخرت، وما أسررت وما أعلنت، أنت المقدم وأنت المؤخر، وأنت على كل شيء قدير»

“Allah’ım! Benim hatamı, cehaletimi, bütün işlerimdeki taşkınlıkları ve benden daha iyi bildiğin şeyi bağışla. Hatalarımdan, bilerek ve bilmeyerek, cehaletle işlediğim işlerden dolayı beni mağfiret eyle. İşlediğim ve işleyeceğim, gizlediğim ve alenen işlediklerimi (günahlarımı) bağışla. Sen öne alan (Mukaddim) ve geriye bırakansın (Muahhir). Sen her şeye gücü yetensin.(Buhârî, h. 1422: VIII/84)

İbn Mâce’nin *Sünen*’inde geçen bir hadiste ise Hz. Peygamber’in gece namaza kalktığında yapmış olduğu ve üç büyük meleğin ismini andığı bir münacât zikredilmektedir:

اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، اهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ، إِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“ Ey Cebrail, İsrail ve Mikail’in Rabbi olan Allah’ım! Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Ey gizli ve açık her şeyi bilen! Sen ihtilaf ettikleri şeyler hususunda, kulların arasında hüküm verirsın. İhtilaf edilen hakka izinle beni yönlendir. Şüphesiz en dosdoğru yola sevk edersin.” (Elbanî bu rivayet için hasen hükmünü vermiştir.) (İbnMâce, I/431)

Yine İbn Mâce’nin *Sünen*’inde rivayet olunan bir hadiste, Rasulullah “Tevrat, İncil ve Kur’an’ı indiren Allah” nidasıyla Rabbi’ne yönelmiş ve O’nu (c.c) methettikten sonra duada bulunmuştur:

اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، أَقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ "

“(Ey!) yedi göğü yaratan, yüce Arş’ın Rabbi, bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Ey Tevrat, İncil ve Kur’an’ı indiren! Sen Evvel’sin, Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen Ahir’sin, Senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen Zâhir’sin, Senden daha aşikâr hiçbir şey yoktur, Sen Batın’sın, Senden

daha gizli hiçbir şey yoktur. Bizi borçlu bırakma ve bizi fakirlikten korusun, zenginleştirecektir.” (Elbânî’ye göre bu rivayet sahihtir.) (İbn Mâce, II/1259)

Hadislerdeki münacatlar incelendiğinde şu sonuçlara varılmaktadır: Peygamberlerin tamamının vahye mazhar olmaları hasebiyle Rabb’leri ile kuvvetli bağları vardır ve münacâta bulunma tüm peygamberlerin âdeti yani sünnetidir. Rivayetlerde iki türlü münacat görülmektedir. Birincisi Allah ile karşılıklı konuşma, mükâleme suretindeki münacâtlar. Rasulullah, Allah’ın kendisine bildirmesi ile önceki peygamberler ile Allah (c.c) arasındaki münacâtları ve mükâlemeleri ümmetine bildirmiştir. Bunların bir kısmı ayetlerle diğer kısmı ise başka bir yolla Hz. Peygamber’e bildirilmiş olmalıdır. İkincisi ise bir kul olarak peygamberlerin Allah’a yakarışları anlamındaki münacâtlardır. Bu münacâtlarda peygamberlerin Rabblerini övmeleri, aczlerini itirafları ve Allah’ın affını talep etmeleri söz konusudur. Önceki peygamberlerin münacatlarında muhavere yani kul ile Allah arasında karşılıklı bir konuşma söz konusu iken, hadis kaynaklarında geçen Hz. Peygamber’in münacâtlarında, kulun Rabbi’ne yakarışı tek taraflı olarak zikredilmiştir. Sahabenin Hz. Peygamber’in münacâtlarında yalnız görüp işittiklerini nakletmesi nedeniyle, Rasulullah’ın münacâtlarında Rabbi’nin ona mukabelesine yönelik bir rivayete rastlanılmamıştır. Bu anlamda İslam ve Türk-İslam Edebiyatı’nda karşımıza çıkan münacâtların ekseriyeti ikinci türdendir.

Rivayetlerde geçen münacatlar daha çok dua formatında olup edebî bir gaye gözetilmemiştir. Ancak Hz. Peygamber’den sonraki dönemlerde yazılan münacâtların çoğunda edebî bir üslûbun da gözetildiği görülmektedir. Samimî bir dile sahip olan peygamber münacâtları, duanın adabını da öğretici niteliktedir. Çoğunlukla Allah’a meth-u senâ ile başlayan münacâtlar, kulun acz ve fakrının buna mukabil Allah’ın af ve mağfiretinin genişliğinin ilanı ile devam etmekte, daha sonra Allah’tan talep edilen şey dile getirilmektedir. Bazen sıralama değişse de genel olarak bu usule uyulmuş olduğu görülmektedir. İslam Edebiyatı’nda yazılan münacâtlarda da bu usule dikkat edildiği görülmektedir. Münacâtın öncesinde Tevhid türünde mısralara yer verilmesi yani Allah’ın varlık ve birliğinin, isim ve sıfatlarının zikredilmesi uygulanan bir metottur.

Münacâtların bir kısmı peygamberlerin yaptıkları dualar şeklinde rivayet edilirken bazıları da ümmetlerine tavsiye niteliğinde rivayet olunmuştur. Peygamberler bazen ümmetlerini nasıl münacâta bulunmaları konusunda uyarmış, onlara rehberlik etmişlerdir. Allah’a olan hitaplarını farklılaştırıp zenginleştirmişler, ümmetlerine de bu konuda örnek olmuşlardır. Bazen “Ya Rabb!” “Ya İlâhî” “Allahım!” şeklinde yalın hitaplar kullanmışlardır. Bazen de “Ey! Cebrail, Mikail ve İsrail’in Rabbi!” , “ Ey! Tevrat, İncil ve Kur’an’ı indiren”, “Ey! yedi göğü yaratan, yüce Arş’ın Rabbi, bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah’ım!” gibi daha kapsamlı hitap cümleleriyle münacâta bulunmuşlardır. Münacât edebiyatında da bu husus örnek alınmış ve çok farklı hitap örnekleri ile münacâtlar yazılmıştır.

3. İslâm Edebiyatı’nda Münacât ve Ebu'l-Hasan Harakânî’nin Yeni Bulunan Bir Münacâtı

Münacât türünün İslam Edebiyatı’ndaki ilk örnekleri, Araplar’ın müslüman olmasından sonra görülmektedir. Hz. Ebûbekr, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Ali Zeynelabidin’e nisbet edilen münacâtlar ilk numuneler olarak görülmektedir. Hz. Ebubekir’e atfedilen münacâtın baş kısmı şu şekildedir:

Ya Rabbi! Ahiret azığı az olan şu adama lütfunla cömert ol. Gerçekten o, günahları nedeniyle iflas etmiştir, çaresizdir. Kapına gelmiş, sana iltica etmiştir. Ey sonsuz kudret sahibi olan Allah’ım! Onu boş çevirme. Kulunun günahları çoktur. Kapına sığınmış bir fakirdir. Hata üzerine hata yaptı. Sen ise verdikçe verdin. Sana isyan edenlere bile verdin. Ey cömert Allah’ım! Benim günahım çok büyüktür. Sen büyük günahları affedersin. Bilerek ya da bilmeyerek günaha düşmekten beni korusun!

Rabbim! Sen fazl ve bereket sahibisin. Ey Rabbim! Benim günahlarım, kum taneleri kadar çoktur, sayıya gelmez! Ya Rabbi! Günahlarımı bağışla! Beni arınmış kıl! Ne olacak şu perişan halimbilmiyorum. Hiç hayırlı amelim yok. Halbükine çok kötü işim var. Beni San’a, ulaştıracak

ibadetim yok. Sıkıntılarımdan beni halas eyle. Ya Rabbi! Benim hasta bir kalbim var. Hastalara sen şifa verirsin. Şu çaresiz hastaya şifa ihsan eyle. (Koçin, 2011: 23-24)

Hz. Ali'ye nisbet edilen ancak bazı araştırmacılar tarafından mevsuk görülmeeyen (Çetin, 1973: 17) *Divan*'da yer alan münâcât şu şekildedir:

فارحم عبداً إليك ملجأه	. لبيك لبيك أنت مولاه
طوبى لمن كنت أنت مولاه	يا ذا المعالي عليك مُعتمدي
يشكو إلى ذي الجلال بلواه	طوبى لمن كان نادماً أرقاً
أكثر من حبه لمولاه	ما به علة ولا سقم
أجابه , الله ثم لباه	إذا خلا في الظلام مُبتهلاً
وكل ما قلت قد سمعناه	سألت عبدي وأنت في كنفي
فذنك الآن قد غفرناه	صوتك تشاققه ملائكتي
طوباه طوباه ثم طوباه	في جنة الخلد ما تمناه
ولا تخف إنني أنا الله	سلني بلا حشمة ولا رهب

Lebbeyk diye Mevla 'm kapına geldim, Kuluna rahmet et Sana sığındığım.

Ey yüceler yücesi itimadım San 'adır, Ne mutlu ona ki, Sen ona Mevlâsın.

Ne mutlu ona ki pişmanlık duyar, Hatasını görür, San 'a şikâyet eder,

Hiçbir maddi ve manevi hastalık, Kişiyi Mevlâsı 'ndan gafil etmemeli.

Gece kalkıp Rabbine dua edene, Allah "Lebbeyk" diye icabet eder.

Kulum istemekle bana sığınır, Onun dileklerini biz işitiriz.

Kulumun sesine melekler müştak, Biz de günahlarını affetmişizdir.

Arzuların Cennette gerçekleşecek, Müjdeler, müjdeler bunlar sanadır.

Çekinme her şeyi iste sen Benden. Ben her şeye kadir olan Allah 'ım. (Ali b. Ebî Talib, 1981, s. 37-39)

Arap Edebiyatı'nda sonraki dönemlerde de birçok nesir ve manzum olarak yazılan münâcâta rastlanılmaktadır. İran Edebiyatı'ndaki ilk münâcâtlar ise X ve XI. yüzyıllarda yazılmıştır. Arap Edebiyatı'nda aynı türde yazılan eserlere göre daha edebî oldukları kabul edilir. Özellikle Ebu'l-Hasan Harakânî'nin (ö. 425/1033) de müridi olan Hâce Abdullah Herevî'nin (ö. 481/1089) münâcâtı,² tasavvufi münâcâtın ilk örneklerinden sayılır. Daha sonraki dönemlerde Abdurrahman Câmî, Mevlanâ Celaleddin-i Rûmî ve diğer mutasavvıflar da münâcâtlar yazmışlardır.

² Bir münâcâtında duası şu şekildedir: "Ya Rabbi, Abdullah'ı (kendini) şu üç afetten muhafaza eyle; şeytanın vesveselerinden, nefsin bedenle ilgili arzularından, gurur ve cahillikten... Ya Rabbi, Sen'i tanıdığımı zannettim, şimdi

Klasik Türk Edebiyatı'nın bir türü olan mûnacâtlar, doğal olarak Türkler tarafından, İslamiyeti kabul etmelerinden sonra yazılmıştır. Mûnacât türünün Türk Edebiyatı'nda ilk örneklerini veren kişinin Ahmet Yesevî olduğu kabul edilir. (Kerimbekova, 2014, s. 510) XIII. Yüzyıla kadar yazılan mûnacâtlarda sonraki dönemlere nazaran daha sade bir dil kullanılmıştır. (Pekolcay, 1973, s. 23) Bu türde en çok eser, Osmanlı Devleti döneminde verilmiştir. Özellikle divan edebiyatında mûnacât türü eserlere sıklıkla rastlanıldığı görülmektedir. Dîvan şairleri dîvanlarını oluştururken mûnacât yazmayı birteâmül haline getirmişler ve genelde mûnacâtlarını eserlerinin başına dercetmişlerdir. (Pala, 1989, s. 369) Tanzimat dönemi edebiyatçıları da bu gelenekten müstağni kalmamışlardır. (Pekolcay, 1973, s. 15) Tekke Edebiyatı'nın da önemli bir türü olarak görülen mûnacâtlara, mutasavvıf şairler eserlerinde yer vermiştir.

Nesir şeklinde yazılan ancak yer yer manzum bölümlere de yer verilen Tazarrunâme adlı mûnacât Fatih Sultan Mehmet döneminde yazılmıştır. Mutasavvıf şair Sinan Paşa'nın bu eseri sanatlı Türk nesrinin ilk büyük eseri mevkiindedir. (Banarlı, 2016, I/491)

“İlahî! Kabul Sen'den, red Sen'den,
İlahî! Şifa Sen'den dert Sen'den.
İlahî! Her kimi kabul edersen aziz edersin
Her ne kadar hasis ise...
İlahî! Her kimi reddedersen hakir edersin
Her ne miktar nefis ise...” (Sinan Paşa, h. 1304, s. 46)

3.1 Ebu'l-Hasan Harakânî ve Mûnacâtları

Anadolu'nun Sultan Alparslan önderliğinde bir Türk-İslam yurdu olmasının önünü açan Malazgirt Savaşı'ndan daha önce XI. asrın başlarında serhat boyu Kars'a, İran'ın Harakân bölgesinden göç ederek yerleşen ve bu bölgenin İslamlaşmasında çok büyük etkisi olan Ebu'l-Hasan Harakânî (ö. 425/1033), Ebû Abdullah Dastanî (417/1026), Ebû Said Ebû'l-Hayr (440/1049), Kuşeyrî (465/1072), Ebû Âli Farmedî (ö. 477/1084), Abdullah el-Ensârî el-Herevî (481/1089), gibi meşhur zâtlara müridlik veya yakın arkadaşlık yapmıştır. Harakânî, Aynu'l-kudât el-Hamedânî (ö. 525/1131), Necmeddin-i Dâye (ö. 654 / 1256), Ferîdüddin-i Attâr (ö. 618/1221) ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 671/1273) gibi önemli mutasavvıfları da etkilemiştir. (Kartal, 2015, s. 165)

Tasavvuf tarihindeki en önemli sufilerden olan Harakânî, ömrünün sonuna kadar tebliğ ve irşad faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Allah'ın Kitabı'nı ve Hz. Peygamber'in sünnetlerini yolunun esası kabul etmiş ve müridlerini bu istikamette yetiştirmiştir. Şu sözleri onun Kur'an ve sünnete olan bağlılığını göstermektedir:

“Kur'an, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür. Öyleyse Allah'ı sadece Kur'an'la ara” (Hânî, 2010: 274) ve “Allah kelimesinde zevki tatmadan bu dünyadan giden hiçbir şeyden nasibini almamıştır.” (Attâr, 2007, 630) “Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın Şeriat'ından başka bir şey göreceğim olsam derhal geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı (önderi/lideri) Hz. Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!” (Attâr, 2007, 605) Harakânî'nin sünneti anlama hususunda Hz. Peygamber'in söz ve tatbikatının makâsıdır daha fazla ağırlık verdiği ifade edilebilir. (Seyhan, 2014: 111) Nitekim Hz. Peygamber'in gerçek varislerinin kimler olduğu ile ilgili

o zannı ve (eksik) tanımlılığı suya attım.” (Abdullah Herevî, *Resâil-i Câmi'-i Hâce Abdullah-ı Ensârî*, hz. Tâbende-i Günâbâdî, Tahran, 1940, s. 25.) Herevî'ye ait *Mûnacâtname (İlahînâme)* adlı bir eser vardır. (Kasım-ı Ensârî, “Abdullah-ı Ensârî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşü”, çev. Ali Güzelyüz, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: IX, İstanbul, 2007, s. 127; Hüseyin Kurt, “Hâce Abdullah Ensârî'nin Tasavvuf Düşüncesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 18, Sayı 29, Ocak-Haziran 2013, s. 200.

bir sözü bu konudaki düşüncesine ışık tutmaktadır: “ Hz. Peygamber’in (gerçek) vârisi, filleriyle O’na uyandır yoksa (hadislerle ilgili) kağıtları (kitapları) karalayan değildir.” (Hânî, 2010: 274) Harakânî, hadis ilimlerini öğrenmek ile meşgul olma ile onları hayatına tatbik etme arasındaki farka dikkatleri çekmektedir. Bu sözü hadis ilimlerinin okunmasına yönelik bir tenkidi olarak anlaşılmamalıdır. O, bir vâriste olması gereken uygulama yönünü vurgulamış; âlim olduğunu iddia eden ama gereğini yapmayanları tenkit etmiş; Kur’an ve Sünnet’e bağlı bir İslâm âliminin Hz. Peygamber’in yolundan gitmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Seyhan, 2013: 576)

Harakânî’nin tasavvuf düşüncesinde Hakk’a kulluk kadar halka hizmet de önem arz etmektedir. İnsanların ihtiyacını görmek ve onlara hizmette bulunmak onun şiarlarından. Ancak bu iki hususta Hakk yolcusunun dengeli olması gerektiğini şu sözleriyle ortaya koymaktadır: “Mü’minlerin organlarından (her) birinin aralıksız Yüce Allah (O’nun emir ve tavsiyeleri) ile meşgul olması gerekir. Ya O’nu kalbiyle anmalı ya da diliyle O’nu zikretmelidir. Ya gözle O’nun görmek istediğini görmeli, ya eliyle cömertlik yapmalı ya da ayağıyla insanları ziyaretetmelidir. Veya başıyla (düşüncesi ile) inananlara hizmette bulunmalıdır. Veyahut kesin bir inanç ile Allah’a dua etmelidir. Ya da aklından (zihin ve düşünce dünyasında) marifete ulaşmaya çalışmalı veya her işinde ihlaslı olmalıdır. Ya da kıyamet gününün çetin geçeceği konusunda tüm insanları uyarmalıdır. Böyle bir kimsenin (yeniden diriliş gününde) kabirden başını kaldırır kaldırmaz kefenini sürte sürte cennete gireceğine ben kefilim.” (Çiftçi, 2004: 240) Onun tasavvufi düşüncesinde kulun Rabbi ile olan samimi ilişkisi mühimdir. Mahlukâta hizmet kulu Allah ile meşguliyetten koparmamalıdır. “Kalblerin en aydını içinde mahlûkatın yer almadığı kalbdır. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk düşüncesinin olmadığı ameldir.” (Hânî, 2010: 274) Harakânî’nin düşüncesinde kulun Rabbi’ne münacâta bulunması en az halka hizmet kadar ehemmiyet kesbetmektedir.

Naz makamında söylemiş olduğu şathiyeleri meşhur olan Harakânî’nin nesir halinde münacâtları da vardır. Harakânî’nin sohbetlerinin ve bazı menkıbelerinin kendisinden sonra bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Müntehâb-ı Nûru’l-Ulûm* ve Attâr’ın *Tezkiretu’l-Evliyâ* adlı eserlerinde Harakânî’nin münacâtlarına rastlanılmaktadır. Allah’a derin bir yakarış ifade eden bu münacâtların bir kısmında Harakânî’nin Allah ile samimi diyalogları dikkat çekmektedir.

Nûru’l-Ulûm adlı eser, 20. asrın başlarında British Museum’un Fars Kataloğu’nda 342/a numaralı yerinde keşfedilmiş ve ilk defa Reynold A. Nicholson’un *The Mystic of Islam*’ında eserin bir kısmı tercüme edilmiştir. 1929’da ise Rus yazar E. E. Berthels, eserin tamamını Rusça’ya tercüme ederek *İran* adlı bir dergide yayınlamıştır. Bundan yirmi yıl sonra 1949’da Abdürrefi Hakikat, eseri Farsça olarak *Nûru’l-Ulûm-i Şeyh Ebu’l-Hasan Harakânî* adıyla Tahran’da yayınlamıştır. *Nûru’l-Ulûm*, Hakikat’in bu eseri esas alınmak suretiyle Şenol Kantarcı tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. (Harakânî, 2010) Eser ikinci defa Hasan Çiftçi tarafından 2004’te Türkçe’ye çevrilmiştir. (Çiftçi, 2004)

Nûru’l-Ulûm 10 bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölümün başlığı *Rasulullah’ın (s.a.v) Hadisleri* olmakla beraber bu bölümde herhangi bir rivayet veya içerik bulunmamaktadır. Bölümlerde dikkat çeken ikinci bir husus ise Münacât adıyla ayrı bir bölüm başlığına yer verilmiş olmasıdır. İran edebiyatında münacâtların önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. X-XI. asırlardan itibaren bilhassa mutasavvıfların eserlerinde münacâtlara yer verdiği görülmektedir. Harakânî de bu dönemin önemli bir mutasavvıfı olarak münacât edebiyatına katkıda bulunmuştur.

3.1.1 *Nûru’l-Ulûm*’da Yer Alan Münacât

Harakânî’nin sözlerinin bir müridi tarafından bir araya getirilmesi şeklinde oluşturulan *Müntehâb-ı Nûru’l-Ulûm* adlı eserde bir münacât bölümü vardır. Kitabınbeşinci bölümünü oluşturan münacât şu şekildedir:

Ey Allah'ım! Senin kulların, senin nimetlerine şükrederler; ben ise, senin var olmana şükrederim. Asıl nimette senin varlığındır. "

Şeyh dedi:

"Allah(c.c) kalbime nida etti:

- 'Ey Kulum, ne ihtiyacın var? İşte . "

Dedim:

- 'Ey Allah'ım senin varlığın bana yetmez mi ki, başka bir şey isteyeyim. "

Yine Şeyh Dedi ki:

Eğer kıyamette Allah-celle-celaluhu- beni benden sorarsa, arz ederim ki: 'Allah'ım! Beni kendinden sor, kendi vahdaniyet (birlik) 'inden sor'".

Ey Allah'ım!

Ben senden dolayı seninle güçlüyüm; benim sahip olduğum sensin ve sen bakisin; senin sahip olduğun şey (mahluk) bir zaman gelir yok olur.

Dedim ey Allah'ım!

Elli yıldır senin muhabbetini beslemekteyim.

Elim (duadan) inmeden, gizlice bana denildi ki:

"Âdem'den önce seni dost edinmiştim".

Dedim ey Allah'ım!

Bana seni gerek.

Gizlice duydum ki: "Eğer beni istiyorsan, temiz ol, çünkü ben temizim; insanlara ihtiyaç duyma, çünkü ben ihtiyaçsızım".

Dedim Ey Allah'ım!

Mutluluk seninledir; cenneti gösteriyorsun?

Dedim ey Allah'ım!

Eğer bütün dünyada, senin yarattıklarına karşı benden daha şefkatli bir kimse bulunursa, o vakit ben kendimden utanç duyarım.

Dedim ki ey Allah'ım!

Eğer sana, hüznü (sıkıntılı) olanların hikâyesini anlatırsam, yer ve gök kan ağlar. (Çiftçi, 2004: ss. 245-247.)

Bu mûnacâtlarda Harakânî'nin Allah'a olan derin inancı ve O'ndan gayrısından istiğnası görülmektedir. Allah'ı yüceltirken ve O'na seslenirken senli-benli samimî ifadeler kullanması dikkat çekmektedir. Bunlar, kulun tasavvufî ifade ile naz makamında sarf edeceği sözlerdir. Necdet Tosun bu makamı şu şekilde tasvir etmektedir:

Allah ile dostluğu ilerletmiş olan tasavvuf büyüklerinden bazıları naz, bazıları ise niyâz makâmında bulunurlar. Niyâz yani istek makâmı, sevenlerin hâline uygundur. Çünkü seven kişi, yani âşık sevgilisinden sürekli talepte bulunduğu gibi, Allah'ı seven kişi de ondan Cennet'ini, cemâlini vs. ister, duâ ve niyâz eder. Naz ise, seven değil, sevilen kişilerin hâlidir. Bir kişi, başkası tarafından sevildiğini fark edince gelin adayı gibi nazlanır. Cenâb-ı Hakk tarafından sevildiğini düşünen, bunu fark eden velilerde bu naz makâmı oluşur. (Tosun, 2017: s. 2)

Ebu'l-Hasan Harakânî'de naz hali ağır basmış; bazen şatahât olarak nitelendirilebilecek sözler sarfetmiştir. *Tezkiretu 'l-Evliyâ'* da ona atfedilen şu sözler naz makamının terennümülerindendir:

Ebu'l-Hasan Harakânî hazretleri bir gece namaz kılarken, Allah ona şöyle seslendi: “Ey Ebu'l-Hasan! Sende mevcut olduğunu bildiğim şeyleri insanlara bildirip de seni tenkid edip taşlamalarını ister misin?” Bunun üzerine Harakânî şöyle cevap verdi: “Ey Allahım! Razi olur musun ki, senin rahmetini ve cömertliğini insanlara anlatayım da merhametine güvenmeleri nedeniyle hiç kimse sana secde etmesin?” Bunun üzerine şöyle bir ses geldi: "Hayır! Ne sen öyle yap, ne de ben böyle" (Attâr, 2012: s. 601)

Münacâtın devamında Harakânî dünya nimetlerine şükretmenin üzerinde bir şükür olarak Allah'ın varlığına şükretmeyi vurgulamaktadır. Tüm nimetler Allah tarafından yaratılıp kullarına lütfedildiğine göre asıl şükür O'nun varlığına olmalıdır. Bu nimetlere de şükür içeren daha kapsamlı bir şükür olmaktadır.

İkinci münacâtta ise Allah'ın kendi kalbine olan ilhamından bahseden Harakânî, Allah'ın varlığının kendisini mevcudatı talep etmekten müstağni tuttuğunu ifade etmektedir. Harakânî diğer münacâtlarında da hem Allah'la konuşmalarını hem de O'nun cevaplarını dillendirmektedir. Tevhid denizinde gark olmuş ve naz makamında olan bu büyük velinin bazı sözlerini akıl mizanı ile tartmak doğru görülmemiştir. Örneğin “Allahım! Ben Senden ve Seninle güçlüyüm; benim olan şey Sensin ve Sen Bakî'sin ve Senin olan şey (ben) öyle ozaman olur ki kalmaz.” münacâtında tam bir istiğrak halinin terennümü vardır.

Harakânî mutluluğu Allah'la beraber olmakla tarif etmektedir. Cenneti kulluğuna hedef yapmadığını, cennetin sahibine kulluk etmeyi tercih ettiğini şu sözüyle vurgulamaktadır:

“Dedim: Allahım! Mutluluk Seninledir. Neden cenneti gösteriyorsun?”

Yunus Emre'nin (ö. 720/1320) yıllar sonra söyleyeceği sözü Harakânî şu şekilde ifade etmiştir:

“Dedim: Allahım! Bana Seni gerek!”

Daha sonra Rabbinin ilhamen kendisine şöyle dediğini ifade etmektedir Harakânî:

“Eğer beni istiyorsan temiz ol ki, Ben temizim. İnsanlara (yaratıklara) ihtiyaç duyma ki, ben ihtiyaç duymamaktayım.”

Buradaki temizlikten maksat zahîrî nezafet değil Allah'tan gafil olmanın ve masivaya iltifat etmenin oluşturduğu manevî pislikten temizlenmektir. Harakânî'nin dervişlik anlayışının temelini oluşturan üç esastan biri de mahlukâta ihtiyaç duymaktan kurtulmaktır.

“Sordular:

Dervişlik nedir?

Dedi:

Üç şeyden oluşan bir denizdir: Birincisi takva, ikincisi cömertlik ve üçüncüsü de Yüce Allah'ın mahlukatına ihtiyaç duymamaktır.” (Harakânî, 2001: s. 33.)

3.1.2Münacât Adlı Müstakil Bir Eserinde Yer Alan Münacâtı

Harakânî'ye atfedilen eserlerden biri de *Münacât*'tır. *Münacât* adlı eserde de Allah'a naz makamında bir yakarış örneği verilmiştir. Bu münacâtın Harakânî'ye ait olma ihtimali yüksektir çünkü Nûru'l-Ulûm ve diğer kaynaklarda Harakânî'ye atfedilen sözler ile üslup ve içerik noktasında benzerlik göstermektedir. Münacât şu şekildedir:

Şeyh Ebu'l –Hasan Harakani bir gece, (kulun) bütün tasavvurlarından münezzeh ve yüce Allah'a yapmış olduğu ibadet ve virtlerden sonra mûnacatta bulunarak dedi:

Ey Allah'ım, kıyametin ertesi günü, her birinin amel defterini ellerine verdikleri ve her birinin ameli kendisine gösterdikleri vakit, sıra bana gelince, fırsat bulursam ne makul cevap vereceğimi, ben bilirim."

Sonra hemen kendisine gizlice nisa geldi ki:

"Ya Ebu'l- Hasan, haşir günü söyleyeceklerini şu anda söyle."

Dedi:

Ey Allah'ım beni anne rahminde yarattığın zaman, karanlığın içinde beni aciz şekilde uyuttun; beni vücuda getirdiğinde aç mideyi bana yoldaş ettin, bu nedenle doğunca açlıktan ağlıyordum; beni kundağa koyduklarında rahatlık geldi sandım; sonra elimi ve ayağımı bağlayarak (beni) yordular; akıllı ve konuşan olunca dedim, bu günden sonra rahat olurum; beni öğretmene verdiler; terbiye sopasıyla emdiğimi burnumdan getirdiler, ondan korkar oldum; onu aşınca şehvetin azgınlığından başka bir şeyle uğraşmayacak şekilde onu bana musallat ettin; zina ve kötülüğün cezası korkusuyla bir kadınla evlenince bana çocuklar verdin, onların şefkatini içime soktun; onların yiyeceği ve elbisesi endişesiyle ömrümü tükettin; onu aşınca ihtiyarlığı ve zayıflığı bana vererek organlarıma hastalık koydun; onu aşınca öldüm ve dedim, ölünce rahatlarım, bin bir işkence yaparak acımasız kılıçla ruhumu almak için, beni ölüm meleğinin elinde tutuklattın; onu aşınca beni karanlık mezara koydun; o karanlıkta ve çaresizlikte bana iki sorgucu şahsı(meleği) gönderdin ki (sordular): "Senin Allah'ın kimdir ve senin milletin nedir?; o cevaptan kurtulunca beni mezarda dirilttin; beni kıyametin kızgınlığında haşir ettiğin zaman nedamet ve pişmanlık içeren defterimi elime verdin ki ; 'Oku kendi kitabını!' (dedin); ey Allah'ım, benim kitabım bu söylediklerimdir; bütün bunlar benim ibadetime engel idi; bunca meşakkat ve sıkıntı nedeniyle, Allah olarak senin hizmetinin gereğini yerine getiremedim; seni bağışlamaktan ve günah affetmekten alıkoyan kimdir?" Nida geldi ki: Ey Ebü'l-Hasan, kendi faziletim ve cömertliğimle seni bağışladım (Çiftçi, 2004: 319-320.)

Bu mûnacâtta Harakânî Allah'la gayet samimi bir üslûpla adeta konuşmaktadır. Zaman ve mekân mefhumunun kaybolduğu bu mûlakâtta Harakânî, hesap günü sıra kendisine geldiğinde neler söyleyeceğini ifade etmektedir. Anne rahminde olduğu zamandan başlayarak, doğumu, çocukluğu, terbiyesi, evliliği, geçim sürecinin zorluğu, hastalık ve ihtiyarlık hali, ölüm, kabir, sorgu-sual ve hesap anını tasvir ettikten sonra bu süreçlerin kendisi için çok zorlu geçtiğini ve bu nedenle Rabbi'ne layık bir amelde bulunamadığını belirterek acziyetini ortaya koymaktadır. Acziyetin ilanını müteakip ise yine naz makamında bir ifadeyle "Seni bağışlamaktan ve günah affetmekten alıkoyan nedir" diyerek O'nun (c.c) affını ve mağfiretini talep etmektedir. Mûnacât, Allah'ın (c.c) " Ey Ebu'l-Hasan! Kendi faziletim ve cömertliğim ile seni bağışladım" muştusuyla sona ermektedir.

Yukarıda verilen örnekte bir mûnacât türünün sahip olması gereken özelliklerin mevcut olduğu görülmektedir. Nesir halindeki bu mûnacâtta kulun Allah'a yakarışı söz konusudur. Ziyade olarak ise Allah'ın kuluna cevabına da mûnacâtta yer verilmiştir. Mûnacâtta önce kulun acziyeti dile getirilmiş sonra da O'nun fazl ve kereminden lutuf ve bağışlanma istenmiştir. Mûnacâtların çoğunda kulun yakarışı esnasında ayet ve hadislerden deliller getirmesi usulü görülmektedir. Yukarıdaki mûnacâtta da bir ayet ve hadise atıf yapılmıştır.

Kabire girdikten sonra Allah'ın iki sorgucu melek gönderdiğini ve onların "Rabbin kimdir ve milletin (dinin) nedir?" suallerini sorduğunu ifade eden Harakânî bununla benzer lafızlarla Buhârî, Müslim, İbnMâce gibi muhaddislerin eserlerinde yer verdikleri sahîh bir hadise işaret etmektedir. İbnMâce'de geçen rivayet şu şekildedir:

“Allah, iman edenleri sabit bir söz ile metanetli kılar.” (İbrahim, 14/27) âyeti, kabir azabı (sorgusu) hakkında indi. Ölüye kabirde; “*Senin Rabbin kim?*” diye sorulur. O da; “*Rabbim Allah’tır, Peygamberim Muhammed (s.a.s.)’dir*” diye cevap verir. İşte mü’min ölünün böyle cevabı; *Allah iman edenleri sâbit söz ile dünya hayatında ve ahirette metanetli kılar.* meâlindekiâyetin ifadesidir.” (Buhârî, h. 1422: II/98, Müslim, IV/2201; İbn Mâce, II/1427)

Münacâtta “Oku kendi kitabını” ifadesiyle kendisine atıfta bulunulan ayet ise şudur:

اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana, nefsin yeter, denilecektir. (İsra, 17/14)

3.1.3 Harakânî’nin Yeni Bulunan bir Münacâtı

Anadolu’da ilk dergâhı tesis eden ve tasavvufun kurumsallaşmasında büyük rol sahibi sufilerden biri olan Harakânî’nin halka hizmeti Allah’a yakınlaşmanın vesilesi gören tasavvuf anlayışı kendisinden sonra gelen Kafkasya ve Anadolu erenlerinin ekseriyetine tesir etmiştir. Hacı Bayram-ı Velî de bunlardan biridir. Hacı Bayram’ın çiftçilik yaparak emeğiyle geçinmesi, müridleriyle imece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında “Ahî Baba” diye tanınması gibi bilgiler onun sosyal hayatının canlılığını ve halkla bütünleşen bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. (Azamat, 1996: V/271)

Bayrâmîlerin Anadolu’nun birçok bölgesinde dergâh kurmaları ve tasavvuf eğitiminin bu müesseselerde devam ettirilmesi Harakânî’nin Anadolu tasavvufuna etkisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü Anadolu’da ilk defa dergâh kuran sufilerden biri Harakânî’dir. Herkese açık sofralar kurma adeti de yine Harakânî ile başlamış, Hacı Bayram-ı Velî bunu devam ettirmiştir.³

Hacı Bayram-ı Velî’ye nispet edilen birkaç şiir ve mektup dışında kendisinden günümüze kalan bir eser hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak geçtiğimiz yıllarda Hacı Bayram-ı Velî’ye ait olduğu iddiasıyla bir eser ortaya çıkmıştır. *Lemaat-ı Kudsî* adıyla basılan eserin Bayramî tasavvuf anlayışına uygun bir mahiyete sahip olduğu görülmektedir. Kitabın “Lemaât” olarak isimlendirilmesi, Hacı Bayram-ı Velî’nin dergahında okuttuğu ve Türkçe’ye çevirttiği Fahrettin-i Irakî’ye ait “Lemaât” adlı eseri hatırlattığından bu iki eseri karşılaştırma lüzumu doğdu. Bu konuda tarafımdan yapılan araştırma sonucunda, Irakî’nin eserinin dergahta okutulurken Hacı Bayram-ı Velî’nin yapmış olduğu yorumların daha sonra gelen bir Bayramî müntesibi tarafından bir araya getirildiği kanaatine varıldı. Kitap, Irakî’nin küçük bir şerhi olarak değerlendirilebilir. (Kartal, 2016: 477-485)

Lemaât-i Kudsî adlı bu kitapta, Hacı Bayram-ı velî zaman zaman bazı sufilerin sözlerine atıflarda bulunmaktadır. Ebu’l-Hasan Harakânî’ye ait olduğu iddia edilen bir münacata da eserde atıfta bulunulmuştur. Irakî’nin “sevenin fiilleri” ile ilgili 15. Lem’ası’nın şerhinde yer verilen ve Irakî’nin eserinde bulunmayan münacatta Harakânî’nin kendisinden yaklaşık 300 sene sonra gelen Hacı Bayram-ı Velî üzerindeki tesirini göstermesi açısından kayda değerdir. Harakânî’nin sözlerinde görülen vahdet-i vücud düşüncesinin tezahürleri, Hacı Bayram-ı Velî’nin sohbetlerinde de yoğun bir şekilde müşahede edilmektedir. Ayrıca bu münacaatın Harakânî’nin sohbetlerinin sonradan derlenmesi ile teşekkül eden *Müntehâb-ı Nûru’l-Ulûm* eserinde, *Tezkiretu’l-Evliya*’da ve başka kaynaklarda zikredilmemiş olması da önemli bir husustur. Harakânî’nin şu ana kadar hiçbir kaynakta yer verilmeyen bir münacatının ortaya konulması, Harakânî literatürünü zenginleştirmiş olacaktır.

³ Harakânî’nin Hacı Bayram-ı Velî’ye tesiri tarafımızca bir sempozyum bildirisi olarak ortaya konulmuştur. (Kartal, 2017: 127-142)

Münacâatın başka birine ait olma ihtimaline binaen yapmış olduğumuz araştırmada bir benzerinin Şemsüddîn İbn Lübbân (ö. 749/1349) tarafından söylendiğini tespit ettik. Ancak iki metin arasında açık lafız farklılıkları vardır. Ayrıca İbn Lübbân'ın Ebu'l-Hasan Harakânî'nin vefatından yaklaşık 300 sene sonra yaşamış olması (Subkî, 1974: IX/94) bu sözün Harakânî'ye ait olma ihtimalini arttıran bir husustur. Münacâat şu şekildedir:

أطاعك الناسي من الناس بنسيانه و أطاعك العاصي بعصيانه وان من شيء الا يسبح بحمده. ان عصا داعي ايمانك فقد أطاع داعي سلطانك و لكن قامت عليه حجتك فله الحجة البالغة لا يسأل عما يفعل وهم يسألون.

İnsanlar arasında seni unutanlar (kaderine tabiiyet noktasında) bu unutmaları ile dahi sana itaat etmiş gibidirler. İnsanlar arasında (günah işlemek suretiyle) sana isyan edenler bu itaatsizlikleri ile dahi (kaderine tabiiyet noktasında) sana itaat etmiş gibidirler. Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hakkıyla tesbih etmesin. İnsan, San'a iman etmeye davet eden bir davetçiye isyan edip kabul etmese bile, Senin güç ve hükümlanlığına davet edene (kadere) itaat etmiş olur (çünkü hidayeti nasip eden de Allah'tır, dalalette bırakan da O'dur). Fakat o kişi üzerinde Sen'in delilin oluşur (niye iman etmedin diye ahirette hesaba çekme hakkın doğar). En güçlü delil, Allah'a aittir. O, yaptıklarından sorguya çekilmez, onlar (insanlar) ise sorguya çekileceklerdir.

Münacâtta kulun Allah'a ve kaderine olan derin teslimiyeti ön plana çıkmaktadır. İnsanların bir kısmının Allah'ı unuttukları, O'na isyan ettikleri, emirlerini ihmal edip yasaklarını işledikleri, ancak buna rağmen kulun Allah'ın mutlak kaderi içerisinde hareket ettiği bu yönüyle gerçek manada Allah'a isyan edemeyeceği vurgulanmaktadır. Ehli sünnet düşüncesinde kader ve şerrin Allah tarafından yaratıldığı ve kulun yaratma fiilinde bir müdâhelesinin olmadığı genel bir kabuldür. Harakânî'nin yukarıdaki münacâtı da bu manaya muvafıktır. Kul isyan ile Allah'ın itaat dairesinden çıktığını vehmetse de hakikatte itaat edenler de isyan edenler de, hatta inkar edenler dahi Allah'ın saltanatı dairesi dışına çıkamadıklarından, O'nun kudretine boyun eğmiş olurlar. Rahman Suresi'nde geçen şu âyet bu gerçeği dile getirmektedir:

Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. (Rahman, 55/33)

Harakânî bu düşüncesini bir âyet ile delillendirmektedir:

.....(Yerde ve gökte olup) O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..... (İsra, 17/44)

Kainatta her şey Allah'ı tesbih etmektedir. Hoşumuza giden ve gitmeyen her olay, Allah'ın mutlak iradesi dahilinde meydana gelmektedir. Peygamberlerin getirdiği dine inanmayan veya itaat etmeyenlerin yine de Allah'ın güç ve hükümlanlığına boyun eğmek zorunda kaldıkları münacâtta vurgulanmaktadır. Gerçekten Allah'a isyan eden bir kul, Allah'ın verdiği rızık ve imkânlarla hayatını devam ettirmek zorundadır. Kendisini hesap günü ve cehennemle tehdit eden bir İlâh'ın hükümlanlık alanının dışına çıkamamaktadır. Kul bu acz ve fakrı ile Allah'ın hâkimiyeti altındadır.

Allah'a isyan eden dahi O'nun kaderine, hükümlanlığına zorunlu olarak boyun eğmedeyse isyan edenlere yönelik Allah'ın tehditleri ne anlam ifade etmektedir? Harakânî bu konuya açıklık getirmiş ve *فakat o kişi üzerinde Sen'in delilin oluşur (niye iman etmedin diye ahirette hesaba çekme hakkın doğar)* ifadesiyle kişinin iradesiz bir şekilde Allah'ın mutlak kaderine boyun eğmek durumunda olmasının onu azaptan kurtaramayacağını dile getirmiştir. Buna göre kul kendi iradesi ile Allah'a boyun eğmelidir. Aksi durumda Allah'ın vermiş olduğu bütün nimetlere ve uyarılara rağmen kul itaat etmezse azaba dâ'îr olacaktır. Kul, cüz'i iradesini doğru istikamette kullanmaması durumunda aleyhine bir delilin oluşmasına neden olacaktır.

Harakânî münacâtının sonunda Enbiya Suresi'ndeki bir ayete atıfta bulunmuştur:

O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar. (Enbiya, 21/23) Buna göre Allah fiillerinden dolayı hiçbir şekilde sorgulanamaz. Ancak insan yaptıklarından mutlaka sorgulanacaktır.

Harakânî'den yıllar sonra Anadolu'ya göç eden büyük sufi Mevlânâ, Harakânî'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Eserlerinde Harakânî'den, keramet ve sözlerinden bahsetmiştir. (Çiftçi, 2005: ss. 565-590) Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde geçen şu sözler, Harakânî'nin yukarıdaki münacâtı ile benzeşmektedir:

“ Kaza ve kaderi inkâr edenin inkârı bile bil ki, kaza ve kaderdendir.” (Mevlana, 2006: 49)

Harakânî'nin bu münacâtı ile diğer münacâtları mukayese edildiğinde mânâ açısından bir muvafakat görülmektedir. Kendisine atfedilen sözlerdeki düşünce yapısı ile bu münacattaki anlamlar da uyumaktadır. Harakânî, kulun Rabbi karşısındaki acz ve fakrını, güçsüzlüğünü ve çaresizliğini vurgulamakta buna mukabil Allah'ın hükümlanlığının büyüklüğünü, her şeyin O'na boyun eğmek zorunda kaldığını veciz sözlerle ifade etmektedir. Münacâtında ayetlerden deliller getirmek suretiyle münacât geleneğine uygun davranmaktadır.

Sonuç

Sonsuz ihtiyacı olan bir kulun her şeye gücü yeten kudreti sonsuz bir Yaratıcı'ya iltica etmesi, O'nu methetmesi, kendi kusurlarını ve günahlarını itiraf ederek O'ndan af ve mağfiret talep etmesi anlamında münacâta bulunma, ilk peygamber Hz. Âdem (a.s) ile başlayan ve tüm peygamberlerin yapageldiği müşterek bir sünnettir. Hadislerin diliyle “sünnet-i mürselin” olan hususlardan biri de münacâta bulunmadır. Şeriâtlar değişse de kul ile Rabbi arasındaki ilişki değişmemektedir. Münacât, kulun âlemlerin Rabbi ile konuşma ve halini arz etme ihtiyacının bir tezahürüdür. Ayet-i kerimelerde birçok peygamberin hazîn ve samimi bir dille yaptıkları münacâtlardan örnekler vardır.

Hadis kaynaklarında peygamberlerin farklı zaman ve ortamlarda yaptıkları dualara yer verilmektedir. Ancak münacâtlar ile dualar arasında nüanslar vardır. Münacâtlar genelde duayı da içermekle beraber, acz ve kusurun itirafı, Allah'a meth-u senâ ve ayet-i kerimelere atıflar gibi unsurları da kapsayan bir niteliğe sahiptir. Münacâtlarda ekseriyetle kul ile Allah arasındaki hitaplarda gaib yerine muhatab kalıpları kullanılır. Kur'an'da belirtilmemekle beraber hadislerde zikredilen peygamber münacâtları vardır. Haber verilen bu münacâtlar, Kur'an dışında bir vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmiş olmalıdır.

Hadis kitaplarında geçen münacâtlarla ilgili rivayetlerde dikkat çeken bir husus daha vardır. Diğer peygamberler ile ilgili rivayetlerde münacâtlar genellikle Allah ile elçileri arasında karşılıklı mükaleme, muhavere şeklindedir. Özellikle “kelîmullah” sıfatıyla tavsif edilen Hz. Musa'nın (a.s) münacâtlarında bu husus ön plana çıkmaktadır. Ancak mutemed hadis kaynaklarındaki Rasulullah'ın münacâtlarında böyle bir muhavereye rastlanılmamıştır. Rivayetlere yansıdığı kadarıyla sahabiler böyle bir muhavereye muttali olmamışlar ve Hz. Peygamber de böyle bir muhavereye bahsetmemiştir.

Hız. Peygamber'in de münacâtları hadis kaynaklarında rivayet olunmaktadır. Rivayetler tetkik edildiğinde iki tür münacâtla karşılaşılmalıdır. Birincisi Rasulullah'ın çoğunlukla gece namazına kalktığı veya zorda kaldığı zamanlarda hazîn bir dille yapmış olduğu münacâtlardır ki sahabiler tarafından nakledilmiştir. İkincisi ise Hız. Peygamber'in bazı sahabilere öğrettiği, tavsiyede bulunduğu münacâtlardır.

Peygamberlerin müşterek sünneti olarak münacât geleneği, Hız. Peygamber'den sonraki dönemde de devam ettirilmiştir. Hız. Ebûbekr, Hız. Ömer ve Hız. Ali'ye nisbet edilen münacâtlar nebevî geleneğin devamı niteliğindedir. Arap edebiyatında sonraki dönemlerde de münacât türü

örneklerine rastlanılmaktadır. İran coğrafyasının müslümanlar tarafından fethedilmesi ile birlikte İslam sonrası Fars Edebiyatı'ndaki ilk mûnacât örnekleri de verilmeye başlanmıştır.

İran'da doğan ve hicri dört ve beşinci asırlarda yaşayan, irşad amacıyla daha sonra Kars'a yerleşen, Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük bir rolü olan büyük sûfî Ebu'l-Hasan Harakânî'ye atfedilen bazı mûnacâtlar bilinmektedir. Sözlerinin daha sonraki dönemde bir araya getirilmesi ile oluşturulan Nûru'l-Ulûm ile yine kendisine atfedilen Mûnacât adlı eserlerde bazı mûnacâtlar vardır. Bu mûnacâtlarda, Allah ile karşılıklı muhavereler vardır. Harakânî'nin Allah ile naz makamında senli benli ifadeler içeren bu mûnacâtların dışında yeni bulunan bir mûnacâtı daha vardır. Hacı Bayram-ı Velî'ye nisbet edilen ve tarafımızca Fahrettin Irakî'nin Lemeât adlı eserinin bir şerhi olduğu tespit edilen Lemeât-ı Kudsî adlı eserde de Harakânî'ye ait olduğu söylenen bir mûnacâta atıfta bulunmaktadır. Bu mûnacâtın Harakânî'ye ait olma ihtimali yüksektir. Çünkü dil ve mana açısından kendisine ait olan sözlerle bir uyum söz konusudur. Sünnete uymayı tasavvuf düşüncesinin bir esası kabul eden Harakânî, nebevî geleneğin müşterek bir sünneti olarak mûnacâtta bulunmuş ve kendisine takip edenlere de bunu tavsiye etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebûbekr İbnHemmâm es-San'ânî (h. 1403), *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslamî, I-XI, Beyrut.
- Akkuş, Metin (2007), *Klasik Türk şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Ali b. Ebî Talib (1981), *H. Ali Dîvanı*, thk. ve trc. Müstakimzâde Sadettin Efendi, Ana Yayınevi, İstanbul.
- Attar, Feridüddîn (2012), *Tezkiretü'l-Evliya*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Azamat, Nihat (1996), "Hacı Bayrâm-ı Velî", *DİA*, İstanbul,.
- Banarlı, Nihat Sami (2016), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, 12. Baskı, Ankara.
- Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Huseyn (2003-A), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir el-Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut.
-(2003-B), *Şuabu'l-İman*, thk. Abdu'l-Aliyy, Abdu'l-Humeyd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, I-XIV, Beyrut.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (h. 1422), *Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır, Dâr-u Tavkî'n-Necâh, I-IX.
- Canım, Rıdvan (2012), *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Çetin, Nihad M. (1973), *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî
- Çiftçi, Hasan (2004), *Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî, Nuru'l-Ulûm ve Mûnacâtı*, Şehit Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Kars.
-(2005), "Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, S: 14, ss. 565-590.
- Dilçin, Cem (1999), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Humeyd, el-Mektebetu'l-Asriyye, I-IV, Beyrut.

- el-Hânî, Abdülmecid b. Muhammed (2010), *el-Hadâiku'l-Verdiyye fî Ecillâi's-Saâdâtî'n-Nakşibendiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbrahim Erşahin (2012), “Şairin Dua Ufku Münacat ve Bu Şiirlerde Cenab-ı Allah’a Hitap Sözleri”, *II. İslamî Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul.
- Güzel, Abdurrahman, “Tekke Şiiri”, *Türk Dili Dergisi ve Edebiyat Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı – III, C: LVI, S: 445 - 450, Ocak-Haziran 1989, ss. 251-454.
- Harakânî, Ebu'l-Hasan (1997), *Nûru'l-Ulûm*, hz. Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Ankara.
- Harputî, Abdullatif (2000), *Tenkîhu'l-Kelam fî Akâidi'l-İslâm*, çev. İbrahim Özdemir, Fikret Karaman, TDV, Elazığ.
- Herevî, Hâce Abdullah (1940), *Resâil-i Câmi'-i Hâce Abdullah-ı Ensârî*, hz. Tâbende-i Günâbâdî, Tahran.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin (1994), *Mecmeu'z-Zevâid*, thk. Hüsamüddin el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, I-X, Kahire.
- İbn Ebî Şeybe, Ebubekr (h. 1409), *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-hût, Mektebetu'r-Rüşd, I-VII, Riyad.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, Dâru'lhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, I-II.
- Kartal, Alparslan (2015), “Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Peygamber Tasavvuru”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15.
-(2016), “Lemaât-ı Kudsî”nin Hacı Bayram-ı Velî'ye Aidiyetinin Ayet ve Hadis Atıflarının Mukayesesi Yoluyla Tespiti”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar, Sayı 18, ss. 477-485.
-(2017) “Ebu'l-Hasan Harakânî ile Hacı Bayram-ı Velî Arasındaki İlişki Ve Anadolu'nun İslamlaşmasına Katkıları”, *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kalem Yayınları, Ankara, ss. 127-142.
- Kerimbekova, Bayan (2014), “Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki Münacaat'ın Çağdaş Kazak Şiirine Yansımaları”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, ss.509-515.
- Koçin, Abdülhakim (2011), *Türk Edebiyatında Münacât*, TDV Yayınları, Ankara.
- Kurnaz, Cemal (1992), *Münâcât Antolojisi*, TDV, Ankara.
- Kurt, Hüseyin (2013), “Hâce Abdullah Ensârî'nin Tasavvuf Düşüncesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 18, Sayı 29.
- Levend, Ağah Sırrı (2008), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, TTK, I-II, Ankara, 2016.
-, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK, Ankara.
- Mâlik b. Enes el-Medenî (2004), Muvatta, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetu Zâyed b. Sultan, I-VIII, B.A.E.
- Mevlana, Celaleddin-i Rûmî (2015), *Mesnevî*, çev. Veled Çelebi, Doğan Kitap, I-VI, İstanbul.
- (2006), *Mesnevî'den Seçmeler*, hz. Yakup Çiçek, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.

- Mutçalı, Serdar (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, Dâru'l-Hayai't-Turâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut.
- Mûnacât-ı Musa b. İmrân, Nûr-u Osmaniye Küt., Num:4897/1.
- Kasım-ı Ensarî (2007), “Abdullah-ı Ensarî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşü”, çev. Ali Güzelyüz, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: IX, İstanbul.
- Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Pekolcay, Necla (1973), “İslâmî Türk Edebiyatı'nda Tevhidler ve Mûnacâtlar II”, *İslam Medeniyeti*, Yıl:3, Sayı:33, ss. 23-25.
-, (1973) “İslâmî Türk Edebiyatı'nda Tevhidler ve Mûnacâtlar III”, *İslam Medeniyeti*, Yıl:3, Sayı:34, ss. 15-16.
- Seyhan, Ahmet Emin (2014), “Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, ss. 101 – 126.
-, (2013), “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, *JASSS*, C:6 Sayı: 8,ss. 551-588.
- Sinan Paşa Yusuf b. Hızır (h. 1304), *Tazarruât-ı Sinan Paşa (Tazarrunâme)*, Matbaây-ı Ebu'z-Ziya, İstanbul.
- es-Subkî, Ebu'n-Nasr Abdulvahhab b. Ali (1964-1976), *Tabakâtu's-Şafi'yyeti'l-Kübrâ*, nşr. M. Muhammed et-Tanâhî-A. Muhammed el-Hulv, Kahire.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeydî, I-IV.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa (1998), *es-Sünen*, thk.BeşşarAvvad Maruf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I-VI, Beyrut,.
- Tosun, Necdet (2017), “Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Naz Makâmındaki Sözleri ve Tasavvufta Naz”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Ek Sayı: 1.
- Uysal, Muhittin (2006), “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *SÜİFD*, sayı: 22, Konya.
- Yıldız, Alim (2012), “İslami Türk Edebiyatında Mûnacat: Sultan Şairler Örneği”, II. İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul,.